

3. Hurduz, A. I. and Chorna, O. B. "Nava of Volodymyr Arieniev: peculiarities of interpretation of the story „Bisova dusha, abo Zakliaty skarb”, Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho, Mykolaiv, MDU imeni V.O. Sukhomlynskoho, 2012, Vol. 4. Iss. 4.9, pp. 48–54.
4. Zavitalo, Taras. *Zbroia vohniu* [The arms of fire], K., Nash chas, 2007, 143 p.
5. Zashkilniak, L. "Historical memery and historiography as the research fild for intellectual history", Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist, 15/2006-2007, pp. 855-862.
6. Kozheliianko, V. *LzheNostradamus*, Lviv, Kalvariia, 2001, 148 p.
7. Leonenko, O. S. (2010), "Fantasy genre in Ukrainian prose at the end of XX – the beginning of XXI century", Thesis abstract for Cand. Sc. (Philology), 10.01.01, Cherkasy Bohdan Khmelnytsky University, Cherkasy, Ukraine.
8. Poukh, A. V. "Turkic component in the process of the beginning of the Ukrainian Cossacks"/ Anatolii Volodymyrovych Poukh // *Zapovidna Khortytsia: Proceedings of the V International conference "Istoriia zaporozkoho kozatstva v pamiatkakh ta muzeinii praktysii"* (dated October 2011), Zaporizhzhia, 2011, available at: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/1277> (access September 19, 2016)
9. Rutkivskiy, Volodymyr. *Dzhury* [Dzhuras], K., A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2009, Vol. 2 : Dzhury-kharakternyky, 448 p.
10. Rutkivskiy, Volodymyr. *Dzhury kozaka Shvaiky* [Dzhuras of Cossack Shvaika]: historical trilogy for children, K., A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2007, Vol. 1, 432 p.
11. *Slavjanskije drevnosti: jetnolingvisticheskij slovar: v 5 t.* [Slavic Antiquities: ethnolinguistic dictionary: In 5 vol.], M., Mezhdunarodnye otnosheniya, 1995, Vol. 1, 1995, 584 p.
12. Yavornytskyi, D. I. *Istoriia zaporizkykh kozakiv* [History of Zaporozhye Cossacks], Lviv, Svit, 1990, Vol. 1, 319 p.

УДК 821.161.2:82-311.6:172.1:316.613.5

СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНІ «ІЛОВАЙСЬК» Є. ПОЛОЖІЯ

Поліщук Є.С., аспірант

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

eliza_poli@rambler.ru

У статті аналізуються світоглядні моделі буття героїв роману – учасників бойових дій на Сході України. Акцентується увага на проблемі свободи особистості, репрезентації концепцій волонтаризму та фаталізму в художньому тексті. Також порушена проблема сенсу людського існування та ставлення до смерті героїв роману «Іловайськ» Є. Положія.

Ключові слова: світогляд, свобода, фаталізм, волонтаризм, воля, смерть, війна.

СПЕЦИФИКА ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ ОРИЕНТИРОВ ЛИЧНОСТИ В РОМАНЕ «ИЛОВАЙСК» Е. ПОЛОЖИЯ

Полищук Е.С.

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

В статье анализируются мировоззренческие модели бытия героев романа – участников боевых действий на Востоке Украины. Акцентируется внимание на проблеме свободы личности, репрезентации концепций волонтаризма и фатализма в художественном тексте. Также поднята проблема смысла человеческого существования и отношения к смерти героев романа «Иловайск» Е. Положія.

Ключевые слова: мировоззрение, свобода, фатализм, волонтаризм, воля, смерть, война.

THE PECULIARITIES OF THE PERSONALITY WORLDVIEW FORMATION IN THE NOVEL 'ILOVAISK' BY E. POLOZHIY

Polishchuk E.S.

*Zaporizhzhya national university
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

Events of the Maidan and the war in eastern Ukraine have become the object of interest for many writers. The novel 'Ilovaysk' by E. Polozhiya was published on the anniversary of the tragedy at Ilovaisk.

The issue of human freedom belongs to the 'eternal' problems of human existence. As for the characters of the novel "Ilovaysk", freedom is an integral part of their social life. The purpose of the article is to give a detailed review of life-being models of the heroic fighters for Ukrainian independence, depicted in the novel E. Polozhiya.

The perception of the war as something personal indicates about the development of the two attribute signs of freedom as a spiritual phenomenon – the choice and responsibility. Unfortunately, most of the East locals did not accept the invasion of "little green men" on their territory as a personal struggle and "tried to shift responsibility for the war" [3, p. 28]

The example of how characters treat their fate serves as a representation of the concepts of voluntarism and fatalism. The soldiers, who felt apathy, are compared with balloons pierced by the needles of indifference. They experienced changes not only in mood but also in the overall look, especially in the expression of their eyes. Some perceive death as a liberation from the heavy burden of a sense of hopelessness.

During the war the attitude of the soldiers to the problems of life and death is changing, because the formation of ideological orientations of the individual is an ongoing process. Evolution of views can be followed on the example of Greg thought.

Freedom should be understood not only as a specifically human, but as a social phenomenon. For many Ukrainian citizens, events in the east served as a trigger for broadcasting their social position actively. Ukrainians began to defend their territorial integrity, thus realizing the need to 'protect and defend each of the already conquered freedoms, to preserve and develop them' [7, p. 47]. We hope that the outcome of this struggle will be a new type of freedom, "which will allow us to realize our identity, to believe in ourselves and life in general" [7, p. 47].

Keywords: ideology, freedom, fatalism, voluntarism, freedom, death, war.

Важливі суспільні процеси завжди знаходили відображення в мистецтві. У сучасній українській літературі відбулися ґрунтовні зміни, що стосуються основних тем та мотивів, до яких звертаються автори. Події Майдану та війна на Сході України стали об'єктом зображення для багатьох письменників; вже створено понад 30 літературних творів різних жанрів, у яких відтворено боротьбу українського народу за свою свободу.

Проблематика людської свободи належить до «вічних» проблем людського буття. Свобода виступає необхідною умовою самовизначення особистості, створення, збереження і трансляції своєї особистісної позиції стосовно цінностей у системі міжособистісної взаємодії. Феномен свободи був предметом дослідження А. Бандури, А. Маслоу, Р. Мея, К. Роджерса, Ж.-П. Сартра, З. Фрейда, Е. Фрома, К.-Г. Юнга.

У річницю Іловайської трагедії вийшов друком роман у новелах Є. Положія «Іловайськ», який ще не став об'єктом детальних літературних досліджень. Для героїв цього роману, учасників бойових дій, свобода є невід'ємною складовою їх соціального буття. Метою статті є детальний огляд моделей буття героїв-бійців за українську незалежність, змальованих на сторінках роману Є. Положія.

Відомим на всю країну місто Іловайськ зробила війна, яка розділила населення України на «мирне» та «учасників бойових дій». Поклик захищати рідну землю привів патріотично налаштованих особистостей на територію одного невеличкого містечка, події в якому змусять героїв замислитися над сенсом життя та обмеженістю часу людського існування, правильністю вибору, питаннями участі вищих сил у людській долі.

Світоглядні установки, тобто «самовизначення людини щодо її місця у світі та взаємовідносини з ним» [5, с. 569], «пересічних» громадян суттєво відрізняються від настроїв солдат-добровольців. Більшість населення країни прагне «аби тільки їх не чіпали і платили зарплатні та пенсії» [3, с. 21]. Сукупність принципів, цінностей, поглядів на сенс життя визначають пасивну діяльність індивіда, який хоче «прожити своє життя без потрясінь» [3, с. 21]. Шева, боєць добровольчого батальйону «Донбас», розмірковує про те, що більшості жителів Сходу байдуже – Україна чи Росія, ці люди хочуть «удень копати городи, ввечері подивитися передачі по телевізору, поговорити по телефону з дітьми та онуками...» [3, с. 21]. Кількість людей з подібними світоглядними орієнтирами, спрямованими на власний добробут та безпеку, становить відсотків сімдесят. Проте для творення історії кожна країна потребує осіб, які готові ризикнути життям, світосприйняття яких визначає високу соціальну активність як спосіб реалізації власної свободи особистості. Кількість таких громадян – десять відсотків.

Саме критичні ситуації сприяють оголенню світоглядних орієнтирів особистості. Для багатьох стало неочікуваним те, що «в Україні набереться стільки людей, які готові битися за її свободу. Натхнених вірою, дивовижно справжніх людей, які можуть жертвувати собою» [3, с. 23]. Добровольцями стали: Грег, успішний бізнесмен, власник великої трикімнатної квартири з видом на Дніпро, люблячий чоловік та батько, майбутнє якого здавалося безхмарним; Кабан, простий електрик з Чугуєва, який відчував себе «персонально винним» [3, с. 93] за те, що мир на українській землі було порушено; Крим, хлопець до двадцяти п'яти років, якому через проукраїнські погляди довелося покинути окупований півострів; «високо вмотивовані люди, які пішли воювати не за гроші й не за славу, а тільки тому, що так потрібно» [3, с. 193]. Сприйняття війни як чогось особистого свідчить про розвиток двох атрибутивних ознак свободи як духовного феномена – вибору та відповідальності. Вибір є однією з ознак свободи, адже «духовний простір» є плюралістичним «полем можливостей», а відповідальність – це «корелят необхідності у сфері духу» [5, с. 570]. На жаль, велика частина жителів Сходу не сприйняли вторгнення «зелених чоловічків» на їх територію як особисту боротьбу та «намагалися перекласти відповідальність за війну» [3, с. 28]: «я – донеччанка, жила тепер у Києві, ховаючись далеко від війни, а він – киянин, воював на Донбасі» [3, с. 192]. «Тобі треба, ти і воюй!» [3, с. 40] – відповідає молодий чоловік зі Сходу одному з бійців добровольчого батальйону.

Світоглядні орієнтації особистості становлять смислову конструкцію, зумовлену інтересами, потребами, бажаннями, цілями людини. Особливості світоглядних конструкцій формуються під впливом об'єктивних (економіка, ідеологія, держава та ін.) і суб'єктивних факторів. В умовах трансформації суспільства соціальний фактор може вважатися провідним з погляду причинного впливу на формування світоглядних орієнтацій. Але це, звісно, не виключає необхідності врахування духовного фактора, що потрактовується як самореалізація особистості, конструювання та вибір нею власного образу й образу світу, вибір нею цінностей та ідеалів, яких треба дотримуватися у повсякденному житті. Світогляд Грега, одного з добровольців, формувався під час самостійного досягнення матеріального благополуччя, подорожей Європою, де він побачив збіднілу Польщу 90-х років та трансформаційні зміни в її сучасному суспільстві. Батько Грега вважав, що «Росія ніколи не вчинить з українцями нічого поганого, і за неї потрібно триматися міцніше, обома руками» [3, с. 9], натомість молодий чоловік був впевнений, що майбутнє треба будувати самим, не слухаючи «перегуки патріархальних дзвонів» [3, с. 8]. Потрібним країні Грег відчув себе не одразу, на Майдан він не ходив: «сидів на дивані, тупотів ногами, писав гнівні пости в Фейсбуці» [3, с. 9]. Тільки окупація Криму спонукала чоловіка взяти до рук зброю, відстоювати своє майбутнє у незалежній країні, яка мала економічно процвітати та рухатися до Європи. Грег реалізує себе

як соціальну істоту, поєднуючи свої потреби та цінності з суспільними. Т. Крамар зазначає, що «протиставлення соціального та індивідуального не може бути в принципі, тому що їх сутність розкривається в діалектичному взаємозв'язку і взаємозалежності» [2, с. 86].

Воля – «здатність людини мобілізувати і цілеспрямовувати свої психічні та фізичні сили на розв'язання завдань, що постають перед її діяльністю» [6, с. 87]. Не можна назвати волю фізичною або емоційною діяльністю людини, насамперед, це така діяльність, яка скерована на відображення принципів моралі та норм поведінки у повсякденному житті й зумовлена об'єктивними і суб'єктивними можливостями індивіда. Суб'єктивні можливості особистості, що збігаються з її здібностями, з її індивідуальними рисами характеру виступають лише вихідними умовами світоглядної волі. Головними з них є уміння висловлювати власні інтереси й прагнення, формулювати цілі життєдіяльності, розробляти програми їх здійснення, здатність орієнтуватися в ситуаціях і приймати ефективні рішення.

Вольові зусилля є необхідними під час військових дій, їх демонструють Кабан, виживаючи у морзі під трупами; Іван, рятуючи маленьку дівчинку, родину якої розстріляли сепаратисти; Юрій Семенов, витримавши полон та агітацію за перехід на ворожий бік. Тут можна говорити про концепцію волонтаризму, що передбачає основною засадою людського буття волю. Кабан вважав, що доля людини влаштована так, що завжди залишає їй «маленький зазор між життям і смертю» [3, с. 95]. І тільки від волі людини залежить, чи зможе вона «вигребти в потрібний бік чи понесе її за течією» [3, с. 95]. Тобто варіантність вчинків існує завжди і лише від особистості залежить, який вибір вона зробить.

На жаль, тяжкі умови існування в режимі військового спротиву призводили до того, що «байдужість і апатія пронизували людей все сильніше» [3, с. 137]. Коли відповідальність перекладається з людини на зовнішні обставини, можна говорити про фаталістичний характер свободи. Фаталізм пояснює весь хід людського буття долею, роком. Тут практично не залишається місця для особистого вибору та творчості, усе вже вирішено за людину. Бійці, що зневірилися у власних силах та поклалися на плин часу, вищі сили, порівнюються з повітряними кульками, проколотими голками байдужості. Спустошення душі, ослаблення волі виразно демонструють зміни не тільки в думках бійців, а й у їх зовнішності: «утомлені порожні очі» [3, с. 37], «таких очей не буває у живих людей» [3, с. 37], «з госпіталю приїхав наче і не її чоловік – зовсім інша людина, навіть хода змінилася. Мама, коли побачила його очі, так сильно заплакала...» [3, с. 241], «на вибухи не реагував, на стрілянину не реагував, лише на тишу... – тремтів весь, беззахисний, як немовля» [3, с. 50]. «Страх і смертельна небезпека ... по-різному впливали на людей: одним допомагали мобілізуватися, інших вганяли в ступор, позбавляли волі до спротиву» [3, с. 136]. Деякі в такі моменти сприймали смерть, як визволення від важкого тягаря відчуття безвиході. Але є приклади непримиримості з власним становищем, що змушує людину поглянути в очі смертельного ворога. "Коли пістолет біля скроні, вмирати зовсім не страшно", – подумав із відчаєм...» [3, с. 167]. Юра Семенов якраз і знайшов у собі сили не підкоритися сепаратистам, а чинити опір навіть у полоні.

Значний вплив на світогляд особистості здійснює перебування в полоні. Життя полонених залежало від рішення випадкових людей, «яких закинула сюди воля одного маленького чоловічка» [3, с. 329]. Українських військових переслідувало гидке відчуття, «в повітрі ... тремтіло гнітюче відчуття провини і загального безсилля, і в той же час – полегшення, що залишилися живі» [3, с. 168]. Тортури та знущання спрямовані на розхитування внутрішньої свободи українців, тоді як обмеження фізичного пересування – зазіхання на зовнішню свободу, яка регламентована Конституцією України.

На війні змінюється не лише спосіб життя солдатів, але і їх ставлення до проблем життя та смерті, адже формування світоглядних орієнтацій особистості є безперервним процесом у контексті зміни об'єктивних умов її життєдіяльності й освоєння нею нових соціальних ролей. Еволюцію поглядів можна прослідкувати на прикладі роздумів Грега. На початку служби він розмірковує про те, що бійці гинуть не тому, що «погано підготувалися до сутички, не виконали наказу або були боягузами, просто кулі та осколки потрапили саме в них» [3, с. 16]. Неперебірливість смерті на війні вражала бійця, адже вона забирає життя мирного населення і військових, молодих хлопчаків та зрілих чоловіків. Під час обстрілів військові були схожими на головки соняшників з недозрілим білим насінням, які зрізують ворожі кулі. Таке порівняння свідчить про передчасне завершення життя солдата, який ще не встиг «дозріти» на власній землі, увібрати в себе досвід та мудрість покоління, сформувати чіткі світоглядні орієнтири. Невблаганна логіка війни включала в себе «і смерть з необачності, і помилки командирів, і загибель друзів від рук ворогів» [3, с. 120]. Деякі бійці прагнули демонструвати своє презирство до смерті, наприклад, Хохол та Італієць кип'ятили самовар і чистили зброю серед вулиці під час мінометного обстрілу. Чоловіки випробовували військову удачу, вірили у власний фарт, що призвело до найдурнішої смерті, яку довелося бачити Грегові. Після тяжкого поранення ноги Грег усвідомлює, що його перші висновки про війну та вибірковість смерті були дещо оманливими, адже є різниця, «в чому ти взутий або вдягнутий» [3, с. 209]. Тоді нове американське взуття з пластиковою підсиленою підошвою врятувало половину ступні солдата.

Відрізняється сприйняття смерті у людей, різних за віком. На сторінках роману можна знайти зображення смерті жінки похилого віку, яка «пахла церквою, ладаном і смиренням зі своєю долею» [3, с. 97]. Протилежно зображено згасання життя українського бійця, який «тихо, прихиливши неголеним закіптявленим обличчям до ковдри, щоб ніхто не чув... плаче від безсилля і розуміння, що смерть неминуча» [3, с. 124].

Свободу слід розуміти не лише як специфічно людське, а й як соціальне явище. «Філософський парадокс свободи полягає в тому, що вона може бути усвідомлена людиною тільки в системі соціальних зв'язків» [1, с. 283]. Для багатьох громадян України події на Сході стали поштовхом для активної трансляції власної суспільної позиції. Волелюбні бійці роблять вибір захищати свою землю, беруть відповідальність за життя мільйонів людей, що зветься українцями. Їх світоглядні орієнтири сформовані, «втеча від свободи» (за Е. Фромом) не відбувається, що свідчить про розвиток індивідуальності, намагання знайти сенс життя та присвятити його суспільній боротьбі. Українці стали на захист територіальної цілісності держави, тим самим усвідомивши необхідність «захищати й відстоювати кожну з вже завойованих свобод, їх зберігати і розвивати» [7, с. 47]. Сподіваємося, що результатом цієї боротьби буде свобода нового типу, яка сприятиме розвитку особистості, суспільній реалізації кожного індивіда і посиленню віри в себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грица Ю. Феномен свободи як атрибут індивідуального і суспільного буття / Ю. І. Грица // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права : Зб. наук. ст. – Серія : Філософські науки. – К., 2011. – Вип. 9. – С. 280–297.
2. Крамар Т. Діалектика індивідуального та соціального у феномені свободи особистості / Т. Крамар // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 3. – С. 86–91.
3. Положій Є. Іловайськ: розповіді про справжніх людей / Євген Положій. – Харків : Фоліо, 2015. – 378 с.

4. Слободанюк Л. Свобода людини: індивідуальний та соціальний виміри : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Історія філософії» / Л. М. Слободанюк. – Львів, 2007. – 22 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
6. Філософський словник / За ред. В. Шинкарука. – 2 вид., перероб. і доп. – К. : Головн. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
7. Фромм Э. Бегство от свободы / Эрих Фромм. – М. : АСТ, 2009. – 125 с.

REFERENCES

1. Gritsa, Yu. (2011), "The phenomenon "freedom" as an attribute of individual and social life", *Naukovi zapiski Kyivskogo universitetu turizmu, ekonomiki ta prava: Collected works. – Series: Philosophy of science, Iss. 9.* – pp. 280–297.
2. Kramar, T. (2010) "The dialectic of individual and social in the phenomenon of personsl freedom", *Visnik KNTEU, no 3*, pp. 86–91.
3. Polozhiy, Ye. (2015), *Ilovaysk: rozpovidi pro spravzhnikh lyudey* [Ilovaysk: stories about real people], Folio, Kharkiv, Ukraine.
4. Slobodanyuk, L. (2007) "Human freedom: individual and social dimensions": Thesis abstract for the degree candidat of Philosophical Sciences (Ph.D.), specialty: 09. 00. 03, Lvov, Ukraine.
5. *Filisofskiy entsiklopedichniy slovnik* [The philosophical Encyclopedic Dictionary] (2002), Abris, Kyiv, Ukraine.
6. *Filisofskiy slovnik* [The philosophical dictionary] (1986), Kyiv, Ukraine.
7. Fromm, E. (2009) "Escape from freedom", AST, Moskow, Russia

УДК 82.09.06

ДИАЛЕКТИКА ІСТОРИЧНОЇ ВИПАДКОВОСТІ ТА ІСТОРИЧНОЇ ЗАКОНОМІРНОСТІ В АЛЬТЕРНАТИВНО-ІСТОРИЧНИХ ТВОРАХ

Поліщук О.Л., к. філол. н., викладач

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, Україна*

olenka-curly@yandex.ru

У статті проаналізовано зв'язок категорій "історична випадковість" та "історична закономірність" у філософії художньої альтернативістики. Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересом до альтернативного розвитку історичних сценаріїв та потребою здійснити аналіз взаємозв'язку історичної випадковості та історичної закономірності в альтернативно-історичних творах.

Ключові слова: альтернативно-історичні твори, історична випадковість, історична закономірність, філософський аналіз.

ДИАЛЕКТИКА ИСТОРИЧЕСКОЙ СЛУЧАЙНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ЗАКОНОМЕРНОСТИ В АЛЬТЕРНАТИВНО-ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Полищук О.Л.

*Черноморский национальный университет имени Петра Могилы
ул. 68 Десантников, 10, г. Николаев, Украина*

В статье проанализирована связь категорий "историческая случайность" и "историческая закономерность" в философии художественной альтернативістики. Актуальность исследования обусловлена повышенным интересом к альтернативному развитию исторических сценариев